

Μνήμων

Τόμ. 34 (2015)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΜΑΡΙΝΟΣ ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ, Μια πλαστή πηγή για τις σφαγές του 1821 στη Θεσσαλονίκη: ο «Χαϊρουλλάχ Εφέντης» του Αβράαμ Ν. Παπαζογλου • ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, Βενεζελισμός και εθνικό παρόν: το έργο της Κεντρικής Επιτροπής Εκατονταετηρίδας (1928-1933) • ΒΑΣΙΛΗΣ Α. ΜΠΟΓΙΑΤΖΗΣ, Ένας ξένος εναντίον φιλελευθερισμού και κομμουνισμού: ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος στο Αρχείον της Φιλοσοφίας και Θεωρίας των Επιστημών • ΣΠΥΡΟΣ ΔΗΜΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Αστικός χώρος, κοινωνικά υποκείμενα και τουριστική ανάπτυξη. Η περίπτωση του Ηρακλείου, 1945-1960 • ΑΚΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, Οι τεχνολογικές αλλαγές στην παραγωγή εφημερίδων και ο αντίκτυπός τους στους εργάτες Τύπου. Η περίπτωση της Πάτρας μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο • ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΙΩΣΗΦ, Ψυχής φάρμακα και ψυχής ιατροί: βιβλία και βιβλιοθήκες στην ελληνισμολογική αρχαιότητα

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΑΛΑΒΕΝΤΙΣ, Η ίδρυση του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (1958) και το δίλημμα: η ελληνική έρευνα μοχλός της εγχώριας ανάπτυξης ή συμβολή στο διεθνές μέτωπο της επιστήμης • Νεοελληνική εικονιστική προσωπογραφία. 12.000 προσωπογραφίες στο διαδίκτυο

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΙ

ΜΑΡΙΑΔΑ ΜΗΤΣΟΥ, Ο Χρίστος Μανουσαρίδης και η σκηνή της «διανοητικής κινήσεως» • ΠΟΙΗ ΠΟΛΕΜΗ, Τυπογραφικές ανθρωπογενεγραφίες • ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΤΘΙΟΠΟΥΛΟΣ, Μια νέα αναλυτική και ερμηνευτική θεώρηση των απαρχών της ελληνικής τυπογραφίας

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Ελένη Φεσσα-Εμμανουήλ, Σπυρίδων Γ. Πουσιδής, Έλλη Λεμονίδου, Άννα Καρακατσούλη, Κατερίνα Μπρέγκανη, Σταυρούλα Α. Βερρόρου, Παναγιώτης Ζεστανάκης, Χρήστος Λούκος, Κώστας Γαγανάκης, Τζελίνα Χαριλάου

34

ΑΘΗΝΑ 2015

Anne Surgers, Σταθμοί της σκηνογραφίας του Δυτικού θεάτρου, μετάφραση Ιλία Λακίδου, Αιγόκερως, 2014

ΕΛΕΝΗ ΦΕΣΣΑ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

doi: [10.12681/mnimon.10195](https://doi.org/10.12681/mnimon.10195)

Copyright © 2016, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΦΕΣΣΑ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ε. (2016). Anne Surgers, Σταθμοί της σκηνογραφίας του Δυτικού θεάτρου, μετάφραση Ιλία Λακίδου, Αιγόκερως, 2014. *Μνήμων*, 34, 299–302. <https://doi.org/10.12681/mnimon.10195>

μενη άμεσα ή υπόρρητα με την πολιτειακή μορφή του ελληνικού βασιλείου αλλά και με το ζήτημα της θρησκείας και του αντικληρικαλισμού ενός μέρους της ελληνικής αστικής τάξης.

Η αναδυόμενη καταδικαστική για την Κομμούνα μονοφωνία στον ελληνικό Τύπο της περιόδου 1871-1872, ιδιαίτερα οι πολλαπλές και επαναλαμβανόμενες υπομνήσεις της Γαλλικής Επανάστασης του 1789, τη φορά αυτή στη «σκοτεινή», αναρχίζουσα εκδοχή της, φανερώνουν στην υπόθεση της Μαρίνου μια συνειδητή ταξική επιλογή, στην ουσία μια ταξική συσπείρωση της αστικής τάξης απέναντι στην τρομοκρατική προοπτική που άνοιγε η εμπειρία της Παρισινής Κομμούνας. Απέναντι σε αυτή την αστική τάξη, στοιχεία του ελληνικού πολιτικού περιθωρίου επιλέγουν να συστρατευθούν με την Κομμούνα, εκφράζοντας έναν ριζοσπαστισμό, σε ευθεία αντιπαράθεση με την κυρίαρ-

χη ιδεολογία. Οι έλληνες «ταπεινοί» που κινητοποιήθηκαν τη στιγμή που ο γαλλοπρωσικός πόλεμος είχε εμφανώς αμετάκλητα κριθεί, ίσως να ήταν εθελοντές σε έναν επερχόμενο ταξικό πόλεμο. Η παρουσία και η δράση του Gustave Flourens στην Ελλάδα ίσως να αποτελεί πράγματι τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στους έλληνες ριζοσπάστες και στο διεθνές επαναστατικό κίνημα που εκφράστηκε στις ομάδες των ξένων εθελοντών στην παρισινή εξέγερση.

Βασισμένο σε εξαιρετικά πλούσιο πρωτογενές υλικό και σε πραγματικά ενδελεχή μελέτη της διεθνούς βιβλιογραφίας, το βιβλίο της Μαρίνου στέκεται επάξια στη διεθνή βιβλιογραφία, εντασσόμενο σε μια αναδυόμενη νέα ενασχόληση των ιστορικών με τις συγχρονιστικές πτυχές του επαναστατικού φαινομένου τον ύστερο 19ο αιώνα.

ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΓΑΝΑΚΗΣ

Anne Surgers, *Σταθμοί της σκηνογραφίας του Δυτικού θεάτρου, μετάφραση Ίλια Λακίδου, Αιγόκερως, 2014, 320 σ.*

Μολονότι η σκηνογραφία έχει πλούσια ιστορία στον τόπο μας και έχει αναδείξει καλλιτέχνες διεθνούς φήμης, δεν διαθέτει ακόμη επαρκή ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, κατάλληλη για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Το βιβλίο *Σταθμοί της σκηνογραφίας του Δυτικού θεάτρου*, όπως αποδόθηκε στην ελληνική του μετάφραση το γαλλικό διδακτικό εγχειρίδιο της Anne Surgers *Scénographies du théâtre occidental* (Armand Colin, 2007), αποτελεί συμβολή στην κάλυψη αυτού του κενού. Το βιβλίο αφηγείται την εξέλιξη της σκηνογραφίας από τις απαρ-

χές της στην ελληνική αρχαιότητα έως το τέλος του 19ου αιώνα, ολοκληρώνεται δηλαδή πριν από την εκκίνηση των μοντερνιστικών κινήματων με τον Adolphe Appia και τον Edward Gordon Craig. Αυτή η επιλογή της Γαλλίδας συγγραφέως στερεί βέβαια από τον σημερινό αναγνώστη την περιπέτεια των πρωτοποριών του 20ού αιώνα και των ποικίλων μορφών έκφρασης της σκηνογραφίας, που επηρεάστηκαν βαθιά τόσο από τα ρεύματα στις εικαστικές τέχνες και την αρχιτεκτονική όσο και από τις εξελίξεις στη θεατρική σκηνοθεσία. Αυτό οφείλεται στην άποψη της

Anne Surgers ότι η ανάδυση του σκηνοθέτη ως διαμεσολαβητή ανάμεσα στο περιεχόμενο του έργου και τον θεατή, συνεπικουρούμενου από τον σκηνογράφο, σηματοδοτεί μια εντελώς νέα φάση στην ιστορία της σκηνογραφίας.

Το ενδιαφέρον όμως στο βιβλίο βρίσκεται αλλού. Αντί για την παράθεση των εξελικτικών σταδίων της σκηνογραφίας και των τεχνολογικών κατακτήσεών της, η συγγραφέας προσπαθεί να ερμηνεύσει το γιατί της σκηνογραφικής μορφής ή του σκηνικού χώρου κάθε εξεταζόμενης ιστορικής περιόδου, συσχετίζοντάς την με την αντίληψη για το θέατρο και την κοσμοθεωρία κάθε εποχής. Για να γίνει περισσότερο καταννοητή η θέση της συγγραφέως, αξίζει να συγκρίνουμε την έκταση που καταλαμβάνει η δική της ανάλυση για το ελισαβετιανό θέατρο σε σχέση με τον τόμο των Oscar G. Brockett, Margaret Mitchell & Linda Hardberger, *Making the scene: A history of Stage Design and Technology in Europe and the United States* (Tobin Theatre Arts Fund, Texas, 2010). Μόλις τρεις είναι οι σελίδες που αφιερώνονται στην εγκυκλοπαίδεια του σκηνικού σχεδιασμού, με την πλούσια εικονογράφηση για τον θεατρικό χώρο και τις σκηνικές τεχνικές, στην περίοδο του Σαίξπηρ (το όνομα του οποίου μνημονεύεται μόνο μία φορά!), ενώ στην ελληνική μετάφραση του έργου της Anne Surgers αφιερώνονται αντίστοιχα είκοσι μία σελίδες. Έτσι, λοιπόν, η Surgers αναλύει και προσπαθεί να δώσει απαντήσεις σε θέματα όπως γιατί η σκηνή στο αρχαίο θέατρο είναι χώρος απόκρυψης και όχι χώρος δράσης· γιατί οι Ρωμαίοι μετασχηματίζουν το αρχαίο ελληνικό θέατρο αρχιτεκτονικά, προκειμένου να γίνει ένας χώρος για θεάματα με κρι-

τήριο την άνεση των θεατών· γιατί δεν υπάρχει σκηνογραφία αλλά συμβολική χρήση του χώρου στο μεσαιωνικό θέατρο· γιατί η είσοδος της προοπτικής αναπαράστασης στο θέατρο της ιταλικής αναγέννησης μεταμορφώνει τον χώρο της θεατρικής δράσης ριζικά και αμετάκλητα, καθώς επιβάλλει μια διαστάση συνθήκη σε έναν τρισδιάστατο χώρο, ο οποίος έρχεται σε διαρκή αντιπαράθεση με το τρισδιάστατο σώμα του δρώντος ηθοποιού. Στη συνέχεια εξετάζει πώς η Ελισαβετιανή Αγγλία, η Ισπανία των *corrales* και η Γαλλία του 16ου και 17ου διαχειρίστηκαν την ιταλογενή –όπως επιλέγει να αποδώσει τον όρο *à l'italienne* τον πρωτότυπο η μεταφράστρια– σκηνογραφία της ψευδαίσθησης. Το κεφάλαιο για τη Γαλλία, που είναι και πιο οικείο για τη συγγραφέα, είναι πιο τεκμηριωμένο σε σχέση με το ισχνό κεφάλαιο για τα ισπανικά ανοιχτά θέατρα του μπαρόκ. Μας εξηγεί πώς η γαλλική σκηνή περνά από έναν σκηνικό διάκοσμο μεσαιωνικού ύφους με παράθεση τόπων δράσης επί σκηνής στη σκηνογραφία του ενός και ουδέτερου σκηνικού χώρου, ώστε να υπηρετηθεί η ενότητα του τόπου, όπως πρόσταζε η κλασικίζουσα δραματουργία. Στο τελευταίο κεφάλαιο η Surgers προσπαθεί να ερμηνεύσει γιατί η Γαλλία του Διαφωτισμού και της Επανάστασης επιχειρεί να μεταμορφώσει τον θεατρικό χώρο και την πρόσβαση του θεατή στην ψευδαίσθηση του σκηνογραφημένου χώρου και γιατί στις αρχές του 19ου αιώνα το γαλλικό θέατρο επεδίωξε τον σκηνικό ρεαλισμό. Στον επίλογο της τονίζει ότι «η αλλαγή στη θεώρηση της έννοιας της μίμησης, της ομοιότητας και της αναπαράστασης μεταβάλλει αντίστοιχα τη δομή του θεατρικού χώρου και τις σκηνογραφικές πρα-

κτικές που εγγράφονται σε αυτόν», όπως σημειώνει η Έλια Λακίδου στην εισαγωγή της.

Το βιβλίο περιέχει ακόμη εκτενή αποσπάσματα κειμένων είτε από θεατρικά έργα είτε από σχετικές πραγματείες που σχετίζονται με τη θεώρηση της μορφής και του σκοπού της σκηνογραφίας σε κάθε ιστορική περίοδο. Περιλαμβάνει επίσης γλωσσάρι με θεατρικούς και αρχιτεκτονικούς όρους, κα-

στικό κοινό στο οποίο κυρίως απευθύνεται, δηλαδή στους φοιτητές.

Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της ελληνικής έκδοσης του γαλλικού βιβλίου είναι ότι εμπλουτίζεται με ένα σύντομο αλλά περιεκτικό επίμετρο για τη σκηνογραφία του νεοελληνικού θεάτρου, γραμμένο από τη μεταφράστρια, θεατρολόγο και εκπαιδευτική θεατρικής αγωγής, Έλια Λακίδου. Η υπάρχουσα βιβλιογραφία της νεοελληνικής σκηνογραφίας περιλαμβάνει λίγες γενικές και ειδικές θεωρήσεις. Οι πρώτες είναι έργο καλλιτεχνών: του Γιώργου Βακαλό («Το ξεκίνημα της ελληνικής σκηνογραφίας», στο: *Σύντομη ιστορία σκηνογραφίας*, Αθήνα, Κέδρος, 1979), του Διονύση Φωτόπουλου («Εισαγωγή», στο: *Σκηνογραφία στο ελληνικό θέατρο*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1987) και του Βασίλη Βασιλειάδη (καταγεγραμμένες διαλέξεις στον τόμο των Δήμητρα Τσούγλου και Ασαντούρ Μπαχαριάν, *Η σκηνογραφία στο νεοελληνικό θέατρο*, Αθήνα, Άποψη, 1985). Στις ειδικές θεωρήσεις περιλαμβάνονται τα βιβλία *Έλληνες σκηνογράφοι-ενδυματολόγοι και Αρχαίο Δράμα* (επιστημονική επιμέλεια Ελένης Φεσσά-Εμμανουήλ, Έκδοση Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών και Υπουργείου Πολιτισμού, Αθήνα 1999) και *Ταξίδια επί σκηνής. Έλληνες σκηνογράφοι στην Ιταλία* της Βίκυς Καραίσκου (University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2004). Στο επίμετρό της η Έλια Λακίδου επιχειρεί μια ιστορική θεώρηση κάθε περιόδου του νεοελληνικού θεάτρου από την Κρηνητοεπτανησιακή περίοδο έως το 1950. Η μεγαλύτερη έκταση του μελετήματος αφιερώνεται φυσικά στον 20ό αιώνα όπου «απαρουσιάζονται οι πρώτες συνειδητά καλλιτεχνικές σκηνογραφίες που σχεδιάστηκαν και εκτε-

θώς και ένα μικρό ενδεικτικό βιογραφικό λεξικό προσώπων —όχι μόνο σκηνογράφων—, που είναι καλό να γνωρίζουν οι σπουδαστές της θεατρολογίας αλλά και το ευρύ αναγνωστικό κοινό, ώστε να κατανοήσουν πληρέστερα το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε η σκηνογραφική τέχνη. Η εικονογράφησή του είναι ασπρόμαυρη και περιορισμένη, λόγω της έκτασης αλλά και του διδακτικού σκοπού που υπηρετεί, προκειμένου να είναι οικονομικά προσιτό στο αναγνω-

λέστηκαν στην Ελλάδα». Στην ανάλυσή της η Λακίδου δίνει έμφαση στα τεχνοοικονομικά δεδομένα της σκηνογραφίας στην Ελλάδα, στον ρόλο που έπαιξαν στην ανάπτυξή της τόσο το θέατρο του σκηνοθέτη όσο και η λαοφιλής και επομένως εμπορικά ανεπτυγμένη επιθεώρηση. Παράλληλα επιχειρεί να εξηγήσει το πώς διαμορφώθηκε το καλλιτεχνικό πεδίο της σκηνογραφίας, όταν στον χώρο του θεάτρου αρχίζουν να απασχολούνται εξειδικευμένοι καλλιτέχνες με σπουδές στο εξωτερικό (Γιώργος Βακαλό και Γιώργος Ανεμογιάννης) παράλληλα με τους ζωγράφους του καβαλέτου της γενιάς του '30 (Γιάννη Τσαρούχη, Σπύρο Βασιλείου, Γιάννη Μόραλη, Νίκο Χατζηκυριάκο-Γκίκα, Νίκο Εγγονόπουλο) και τους τεχνίτες σκηνογράφους. Στον επίλογο της επισημαίνει πολύ εύστοχα τη σημασία των υπαίθριων παραστάσεων της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου για την ανάπτυξη της σκηνογραφίας στην Ελλάδα, πα-

ραστάσεων που δόθηκαν τόσο σε διάφορες υπαίθριες περιοχές της χώρας όσο και στα κηποθέατρα των Αθηνών, αλλά ιδιαίτερα στο θέατρο της Επιδαύρου. Το επίμετρο περιλαμβάνει αρκετές φωτογραφίες, ενώ συμπληρώνεται από μια πλήρη βιβλιογραφία αυτοτελών εκδόσεων για τη θεατρική σκηνογραφία και αρχιτεκτονική.

Η έκδοση *Σταθμοί της σκηνογραφίας του Δυτικού θεάτρου* είναι σημαντική, καθώς βοηθά τον αναγνώστη, ενημερωμένο και μη, να κατανοήσει γιατί σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στην Ευρώπη, από την αρχαιότητα έως σήμερα, αλλά και στην Ελλάδα της πρώτης πεντηκονταετίας του 20ού αιώνα, η σκηνογραφία υιοθέτησε τη μία ή την άλλη τεχνική ή αισθητική αντίληψη, προκειμένου να αναπαραστήσει τον κόσμο του έργου επί σκηνής.

ΕΛΕΝΗ ΦΕΣΣΑ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

Μια επιβεβλημένη απάντηση

Το δημοσίευμα στον προηγούμενο τόμο του *Μνήμονα* (33: 2014, σ. 314-332), που καταχωρίστηκε ως βιβλιοκρισία του βιβλίου *Ναυτιλία των Ελλήνων 1700-1821. Ο αιώνας της ακμής πριν από την Επανάσταση*, το οποίο επιμελήθηκα με την Κατερίνα Παπακωνσταντίνου, είναι ένα κείμενο απερίφραστα αρνητικό για τον τόμο. Το δημοσίευμα, γραμμένο από τον Βασίλη Κρεμμυδά, αμφισβητεί την ιστορική επάρκεια και επιστημονική ακεραιότητα των συμμετεχόντων («Γιάννης κερνάει, Γιάννης πίνει [...]», σ. 314), τους στόχους και

τα ερωτήματα του έργου («η συζήτηση [...] εκτός από αντιεπιστημονική είναι και ανόητη [...]», σ. 320), θεωρεί την αξιοποίηση των δεδομένων ως «πολλοπλώς πονηρή, απατηλή και παραπλανητική» (σ. 317-318), τα συμπεράσματα ως «αυθαίρετες παρεμβάσεις στον χώρο και στον χρόνο» (σ. 321), αμφισβητεί την ύπαρξη βιβλιογραφίας και αρχειακής έρευνας («ως μόνη πηγή για όσα λέγονται εκεί χρησιμοποιήθηκε η βάση δεδομένων [...] με την ονομασία “Αμφιτρίτη”», (σ. 314), ενώ δεν διαστάζει να επικρίνει ακόμη και τη χρή-